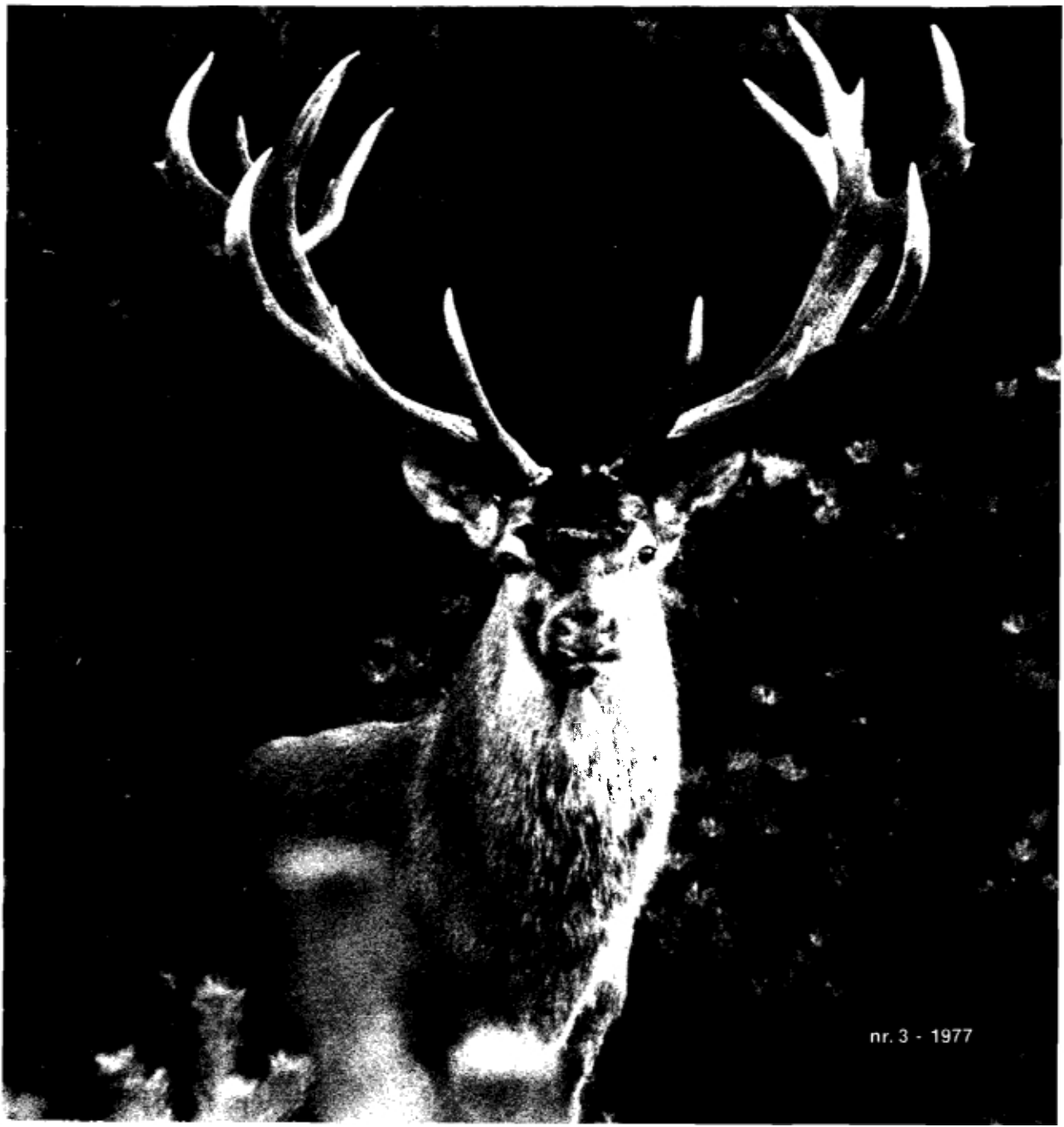

de schouw

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

nr. 3 - 1977

herfstschauw 1977

24e jaargang nr. 3
21 september 1977

INHOUD:

- 53 Activiteiten in deze herfst
 - 53 Samenwerking tussen De Hoge Veluwe
en Natuurmonumenten
 - 54 Uit het jaarverslag 1976 van het Park
 - 56 Afscheid van de heer Gros de balie-vrienden
 - 56 Reactie van een lezer
 - 58 Camille Pisarro en de eendenhoedster
 - 61 Verslag Zomer Hoge Veluwedag, 18 juni 1977 D.v.T.
 - 62 Waarom hebben herten een gewei? W.H. Borst
 - 67 Een geboortegolf en een bezoekersgolf
in Diergaarde Blijdorp
 - 68 Museumnieuws
 - 69 Hoe leven de dassen buiten hun burcht? Th.O. Rax
 - 75 Als het stil is op „De Hoge Veluwe”
Even een impressie van een bepaalde
werkdag in december M.R. van den Brink
 - 76 Jury voor de wedstrijd „Breng de kunst in beeld”
 - 76 Lipchitz in Otterlo A. van der Woud
 - 78 Verantwoording foto's in de Zomerschauw
 - 80 Het Nationale Park „Bialowieza”. B.T.B.
-

de schouw

Orgaan van de Vereniging 'Vrienden van De Hoge Veluwe'

Redactie:

Mevrouw E.H. Prakke-Kley, Mevrouw W.M.C. Vogelzang-Gieske, W.H. Borst, Dr. W.J. Doude van Troostwijk met medewerking van de Fotowerkgroep.

Alle correspondentie aan:

Redactie van De Schouw, p/a Mevrouw E.H. Prakke-Kley, Zonneheuvelweg 20, Oosterbeek.

Overname uit de inhoud van dit tijdschrift is alleen toegestaan met toestemming van de redactie en onder vermelding van de bron.

**Foto omslag:
P.G.A. Timmerbeil**

Enkele feiten die u nog moet weten over onze Hoge Veluwe-activiteiten in deze herfst

Museum-Hoge-Veluwedag op 24 september 1977

Sinds de opening van het nieuwe gedeelte van het Kröller-Müller Museum leest men in de binnenlandse en buitenlandse pers in toenemende mate bijzonder lovende artikelen over de nieuwe gebouwen en de inrichting daarvan.

U kunt dit allemaal op een heel instructieve wijze zien, doordat op deze Museum-Hoge-Veluwedag de Directie van het Museum, Dr. R.W.D. Oxenaar en Dra. E. Joosten, ons met woord en beeld door hun nieuwe aanwinsten zullen voeren.

Aanmeldingen voor deze dag kunnen nog geschieden door het aanmeldingsformulier, dat zich in de vorige Schouw bevond, in te vullen en aan de Secretaris op te zenden.

Herfst-Hoge-Veluwedag op 22 oktober 1977

Aan het programma van deze dag: „Prooivogels op de Veluwe” hebben wij een bijzondere uitbreiding kunnen geven.

Op die dag zal, na de lezing van Dr. W. Suetens, het Valkeniersgezelschap „Adriaan Mollen” een uitvoerige demonstratie geven van de valkenjacht.

Dit is een buitenkansje dat u zich niet mag laten ontgaan.

Hoge-Veluwe-Studiedag „Vijf jaar na de storm” op 12 november 1977

Voor het organiseren van deze dag ontvingen wij bijzonder veel medewerking van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Natuurmonumenten en De Hoge Veluwe.

Binnenkort ontvangt u een speciale circulaire over deze dag.

Samenwerking tussen De Hoge Veluwe en Natuurmonumenten

Het Nationale Park „De Hoge Veluwe” en „Natuurmonumenten” bezitten op het zuidelijke deel van de Veluwe terreinen die in elkaars onmiddellijke nabijheid gelegen zijn. De besturen van beide organisaties zijn van mening dat deze situatie de mogelijkheid tot een vruchtdragende samenwerking biedt.

Voorts zijn zij van mening dat een doeltreffende uitvoering van beider taken bevorderd kan worden door een blijvende samenwerking. Deze samenwerking zal in de eerste plaats gericht zijn op een zo efficiënt mogelijke aanwending van financiële en andere middelen. Beide organisaties zien deze samenwerking als een zuiver zakelijke, waardoor ieders identiteit gehandhaafd blijft.

Teneinde deze samenwerking te kunnen verwezenlijken heeft het bestuur van De Hoge

Veluwe tot Directeur van het Nationale Park de Heer Ir. C. Stefels, Inspecteur van Natuurmonumenten, benoemd. De nieuwe Directeur zal voor 50% werkzaam zijn bij De Hoge Veluwe en voor 50% bij Natuurmonumenten.

De beleidslijnen voor het Park worden vastgesteld door het bestuur van De Hoge Veluwe.

Er zal gestreefd worden naar een verdere samenwerking ten aanzien van het beheer van beide bezittingen.

Deze samenwerking zal onder meer inhouden de inschakeling van personeelsleden over en weer en de gezamenlijke aanschaf van materialen evenals het gezamenlijk verkopen van producten en geven van opdrachten aan derden.

Uit het jaarverslag 1976 van het Park

Foto's: Joh. Th. Duijster en J. G. Boering

Droogte

Het voorjaar, de zomer en een groot gedeelte van de herfst waren zeer droog; bovendien was het, vooral in de zomermaanden, buitengewoon warm.

De waterspiegel van de vijver bij het Jachtslot daalde 40 cm, waardoor verschillende gedeelten droogvielen. Ook de vennen in het „Deelense Veld” vielen droog; alleen de „Deelense Was” hield nog enig water.

Door dit abnormale weer kreeg het Park een dor aanzien: kruiden en grassen stierven af en van een groot aantal bomen en struiken vergeelde het blad.

Ook de planten in het „Observatiebos” hadden het zwaar te verduren: een groot aantal stierf af. Hierdoor kwam dit belangrijke object niet tot zijn recht.

Verder dreigde er voortdurend gevaar voor bos-, heide- of grasbrand.

Landschapsverzorging

Door onze vaste afnemer van heide werd een grote oppervlakte oude heide in het „Oud-Reemster Veld” gemaaid.

Voorts werden in het „Deelense Veld” — door dezelfde man — grasvlakten, bestaande uit pijpestrootje (*Molinia coerulea*) gemaaid. Steeds duidelijker blijkt, dat bij herhaald maaien van *Molinia*-terreinen de vegetatie soortenrijker wordt. In ieder geval keert de dopheide terug en dikwijls ook andere hogere planten van de vochtige heide, waaronder enkele zeldzame (witte snavelbies, bruine snavelbies, klokjesgentiaan e.a.).

Voor het eerst na een aantal jaren werden in het vroege voorjaar enige percelen heide afgebrand.

Enkele open terreinen bij „Westerflieer”, die door opslag van vliegdennen steeds meer dichtgroeiden, werden opengekapt.

Wegen en paden

Er werden twee nieuwe stukken fietspad aangelegd, t.w. van het Jachtslot naar het „Stenen Hert” en een verbindingspad — even ten Noorden van de „Compagnieberg” — tussen het oostelijke en het westelijke rijwielpad door de Wildbaan. De lengte van deze twee fietspaden samen bedraagt 2,5 km. Voorts werd in het „Deelense Veld” een traject, ter lengte van 5,4 km van een nieuw bitumendek voorzien. Een en ander betekende — wederom — een belangrijke verbetering van ons rijwielpadennet.

De in slechte staat verkerende — en bovendien te smalle — klinkerweg tussen de ingang „Rijzenburg” en de jachtopzienerswoning „Everwijnsersf” werd verbreed tot 5 m en van een bitumendek voorzien.

Werkkampen

Op zaterdag 17 april begon — voor de eerste maal op „De Hoge Veluwe” — een ANWB-„landgoedkamp”, en wel op „Kemperberg”. Na de begindatum kwam men iedere 14 dagen tijdens het week-end bijeen tot in oktober. Op de zaterdagen werd gewerkt; de werkzaamheden lagen voornamelijk op het gebied van de bosverzorging. Naast het boswerk werden door twee mentoren, eveneens op zaterdag, kapotte witte fietsen gerepareerd.

In de tweede helft van augustus resp. in het begin van september werden twee werkkampen — ieder van een week — gehouden door middelbare scholen uit Apeldoorn, waarmee wij reeds jaren goede relaties hebben, t.w. het Atheneum van de Koninklijke Scholengemeenschap en het Gymnasium. De leerlingen verrichtten alle mogelijke nuttige werkzaamheden (o.a. het verwijderen van takken en allerlei afval uit een 3-tal — vrijwel drooggevallen — vijvers) en deden dat met enthousiasme.

Hoenderachtigen

De patrijzenstand nam enigszins toe, echter minder dan we, gelet op het droge weer (dat

voor deze veerwildsoort gunstig wordt geacht), hadden gehoopt.

Van de korhoenders kan helaas geen aanwas worden gemeld. Integendeel, de stand heeft thans een gevaarlijk minimum bereikt. Met recht kan dan ook de vraag worden gesteld of deze fraaie heidevogel over enkele jaren nog wel op „De Hoge Veluwe” zal voorkomen.

Hazen en konijnen

Beide soorten namen flink in aantal toe. Voor wat het haas betreft, leverde dit geen moeilijkheden op.

De konijnen echter moesten in het jachtseizoen, vooral in de jonge beplantingen, intensief worden bestreden.

Roofvogels

Van verschillende roofvogelsoorten werden bewoonde horsten ontdekt.

De algemene indruk is, dat de gunstige ontwikkeling van de roofvogelstand zich ook op „De Hoge Veluwe” blijft voortzetten.

Afscheid van dhr. Gros

In augustus bereikte de heer H. Gros de pensioengerechtigde leeftijd en dit hield in, dat hij de dienst van het Park op 1 september heeft verlaten.

Vanaf de opening van het Bezoekerscentrum De Aanschouw in mei 1972 heeft de heer Gros met veel kennis van zaken en hulpvaardigheid als suppoost in het centrum gewerkt. De vrijwilligers en -sters aan de balie, alsmede het bestuur van onze vereniging, zijn de heer Gros zeer erkentelijk voor de prettige samenwerking in al die jaren. Hoe vaak sprong hij niet in als het achter de balie druk was, altijd opgewekt en bereid inlichtingen te geven en de vele — soms moeilijke — vragen met deskundigheid te beantwoorden. Gelukkig zijn de heer en mevrouw Gros bereid volgend seizoen als 'vrienden' zich voor het werk van de vereniging in te zetten.

De balie-vrienden.

Reactie van een lezer

De grote nachtpauwoog

Geachte Redactie,

Naar aanleiding van het artikel over Vincent van Gogh en de nachtvlinder wil ik graag een opmerking maken.

De afgebeelde vlinder is niet een doodshoofdvlinder, zoals Van Gogh in zijn brief aan Theo schreef, maar een Grote Nachtpauwoog, *Saturnia pyri Schiff.*, een vlinder, die in Zuid-Europa geen zeldzaamheid is. Enige jaren geleden, toen wij een vakantie in de omgeving van Cahors doorbrachten, vloog er een 's avonds tegen de ruiten, aangehouden door het licht. Toen we het raam openen vloog hij of zij naar binnen en liet zich toen goed observeren. Ook bij het buitenlicht zette zich er een tegen de muur en is toen op een dia vereeuwigd. Het zijn kolosale vlinders met een spanwijdte van 14 cm, Elseviers insektengids spreekt zelfs van 18 cm.

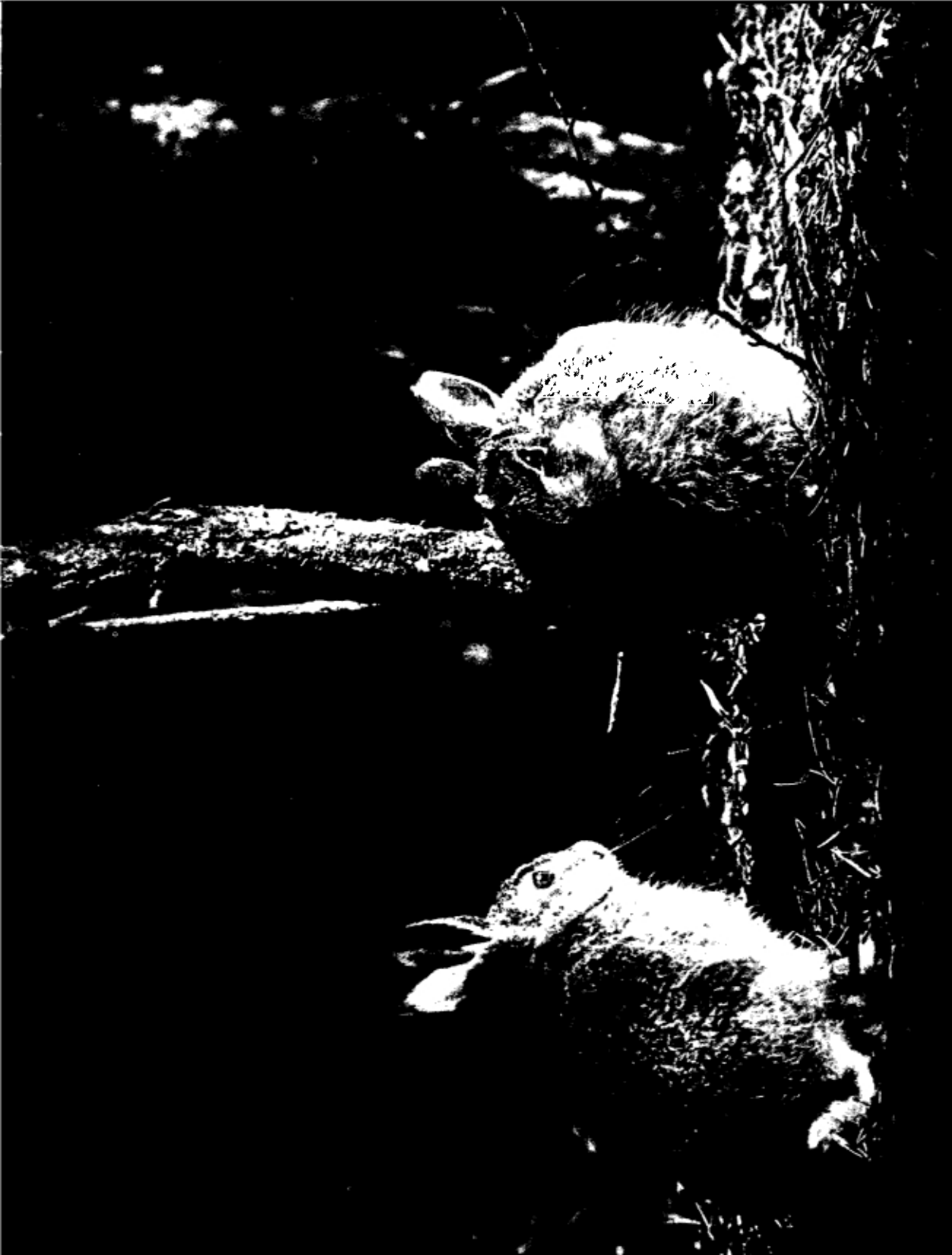
Met deze vlinders heeft de beroemde entomoloog J.H. Fabre zijn vermaarde proeven over het reukvermogen bij vlinders gedaan. U kunt daar een aardig verhaal over lezen in Elseviers vlinderboek op pagina 149 e.v.

Wat u aan het slot van het artikeltje schrijft geldt wel voor de doodshoofdvlinder, maar dus niet voor de Zuideuropese grote nachtpauwoog.

In ons land komt ook een nachtpauwoog voor, die echter veel kleiner is, *Saturnia pavonia*. De rups leeft vooral op heide. Op De Hoge Veluwe heb ik hem nog nooit aangetroffen maar hij kan er best voorkomen. Misschien zijn daar wel gegevens over.

Ik meende op deze wijze even te moeten reageren op het artikeltje in De Schouw, die ik altijd met veel interesse lees.

w.g. M.J.Ch. Kolvoort.

Camille Pisarro en de eendenhoedster

Zijn ouders behoorden tot de gegoede middenstand en waren meer in handel dan in kunst geïnteresseerd. Camille was voorbestemd zijn vader op te volgen als eigenaar van een groot warenhuis aan de haven van Charlotte-Amalie, de hoofdplaats van het toenmalige Deense eiland Sint Thomas in de Antillen vlak bij Puerto Rico.

Zijn artistieke begaafdheid bleek reeds op jeugdige leeftijd. Als jongen maakte hij in zijn vacaties in Frankrijk en Venezuela tekeningen van landschappen. Ook tijdens het werk in de winkel van zijn vader moet menige tekening ontstaan zijn. De kwaliteit was toen al zó goed, dat zijn vader, na aanvankelijk veel bezwaren gehad te hebben, hem toestond naar Parijs te gaan voor een vakopleiding. Hier werkte hij gedurende enkele jaren aan diverse academies, waarna hij zich vestigde in Louveciennes, een klein dorpje in een landelijk gebied ten noorden van Parijs.

In 1870, ongeveer tien jaar later, moest hij zijn atelier voor de naderende Duitse troepen verlaten om naar Londen te vluchten. Na terugkeer in zijn woonplaats in 1871, schreef hij vanuit zijn geplunderde huis wanhopig: Ik heb alles verloren. Van de 1500 schilderijen zijn er nog maar 40 over. Deze cri du coeur bewees dat hij vóór de Frans-Duitse oorlog van 1870-71 bijzonder hard gewerkt moet hebben, zonder er echter iets van verkocht te hebben.

Hij zou niet ontkomen aan het noodlot dat iedere schilder in het tijdperk van het Impressionisme bezocht.

Armoede gedurende het gehele leven, strijd tegen onbegrip en misverstand, onafgebroken arbeid van de vroege ochtend tot de late avond en uiteindelijke erkenning van de artistieke kwaliteiten jaren na de dood, dat waren de factoren die het levenspatroon zouden vaststellen.

In het midden van de vorige eeuw had een aantal onafhankelijke schilders, waaronder Pisarro, zich onder de druk van de omstandigheden tot een hechte en strijdbare groep verenigd. Het waren de toekomstige „Impressionisten”. Van 1874-1886, twaalf jaar lang, hielden ze samen stand, waarna de groep uiteen viel, om ieder zijn eigen artistieke weg te gaan.

Ze waren met elkaar bevriend, niet door een gezamenlijk programma, maar door een gelijke kijk op de wereld en hun werk. De dingen zien zoals ze zijn, bevrijd van mystiek, romantiek of verborgen theoriën, dat was hun intentie.

Pisarro behoorde met Eduard Manet en Claude Monet tot een driemanschap, dat de artistieke wereld van de vorige eeuw een geheel nieuwe aanblik zou geven.

Het was Eduard Manet, de grote portretschilder van die eeuw, die de mensheid door zijn realistische visie, zijn geavanceerde onderwerpen en zijn kleurcontrasten wakker schudde uit haar conventionele dromen.

Manet luidde de grote verandering van de schilderkunst in. Men spreekt wel over de schilderkunst vóór en die van ná Manet. Claude Monet was de ongekroonde koning van het impressionisme. Zijn hele leven bleef hij het trouw tot aan zijn dood in 1926.

De derde en tevens de oudste van het driemanschap: Camille Pisarro, was de meest intelligente, evenwichtige en ook de meest kameraadschappelijke van de groep. Hij was een belangrijke steun in de gemeenschappelijke strijd en een makker die een vriend in nood altijd bijstond. Door zijn menselijke eigenschappen werd hij het middelpunt van een grote groep jonge schilders.

Hoewel hij een sterk sociaal en politiek bewustzijn had, vindt men daarvan in zijn schilderkunst niets terug. Hij gebruikte zijn schilderijen niet als boodschappers voor zijn politieke theorieën. Hij had grote eerbied voor alles wat leeft, werkt en groeit op het boerenland. Honderden malen heeft hij dat boerenland, dat in die tijd nog niet was aan-

getast door machines, op zijn schilderijen of tekeningen weergegeven. Hij tekende het met dezelfde eenvoud waarmee het geschapen leek.

Hij was méér dan een van zijn tijdgenoten gegrepen door de wijldheid van de velden, door het zaaien en het oogsten en door de Franse dorpen, beschenen door het felle zonlicht, met de mensen tijdens hun arbeid op het land.

In 1859 zond hij voor de eerste maal een schilderij naar de jaarlijks door de staat georganiseerde tentoonstelling in Parijs. Zijn inzending werd geaccepteerd. Te midden van duizenden schilderijen kwam het ergens hoog tegen het plafond van een grote zaal te hangen, waardoor iedereen er aan voorbij liep. Het zou de eerste en de laatste keer zijn, want bij volgende tentoonstellingen werden zijn inzendingen steeds afgewezen.

In 1873 richtte Pisarro met zijn geestverwanten een gezelschap op, dat reeds het volgende jaar een alternatieve tentoonstelling organiseerde. Bij de bekende fotograaf Nadar aan de Boulevard des Capucins had men op de eerste verdieping enkele kamers gekregen om schilderijen ten toon te stellen. De naam „Impressionisme”, die toen geboren werd, beschouwden de schilders als een erenaam, maar in werkelijkheid was het een door kunstcritici en publiek veel gebruikte scheldnaam.

Spot en verachting waren aan de orde van de dag. Slechts een enkeling kwam hen welwillend tegemoet. De Franse schrijver Emile Zola was er één van.

Naar aanleiding van deze tentoonstelling schreef hij:

„Het publiek staat vol verbazing naar de schilderijen te kijken. Met open mond staren ze naar het blauw gekleurde gras, de violette aarde, de rode bomen en het water dat alle kleuren van de regenboog heeft. Toch hebben de kunstenaars heel gewetensvol naar de natuur gewerkt. Hun waarnemingen kloppen precies. De natuur kent meer variatie in kleur dan de simpele conventionele kleuren die de heren van de academie voorschrijven.”

Over Pisarro ging hij verder: „Nimmer heb ik schilderijen gezien waar de ruimte van de velden zo meesterlijk naar voren komt. Men ziet niet alleen de oerkracht van de aarde, maar ook de volle kracht van de bomen en de gewassen. Er is een innige relatie met de natuur. Pisarro heeft een eigen weg om de landelijke natuur weer te geven die hem verheft boven de meeste van de zijnen.”

In die dagen van verguizing was er moed en vertrouwen nodig om door te gaan, want de bestaanszekerheid was uiterst miniem.

Pisarro bijvoorbeeld moest lange tijd door zijn moeder financieel bijgestaan worden.

Toch werkte ieder, ondanks het ontbreken van enig begrip of bijval, aan de vervolmaking van zijn eigen artistieke werk.

Eén van de meest wezenlijke kenmerken van het impressionisme is wel het schilderen in de vrije natuur. Van alle schilders heeft Pisarro de woorden van Corot het meest in toepassing gebracht: „Je moet naar de velden en de bossen, daar woont de muze”. De kleine dingen van het boerenleven die niet opvallen en waar we niet op letten, omdat ze dagelijks aanwezig zijn en zich oneindig herhalen, waren de onderwerpen die hem steeds weer in vervoering brachten.

Een landweg, een boom, een kastanjeverkoopster op het dorpsplein, een bloemkoolveldje, aardappelrooiers in het veld, een boer op het land, of zijn dochter met een koppel ganzen, schilderde hij met een ontwapenende eenvoud, die tegelijk hartverwarmend was. Alleen het oog van een schilder is in staat deze beelden uit het dagelijks leven te tillen en ons te laten zien, dat de meest gewone dingen ook mooi kunnen zijn. Hij werkte met heldere en warme kleuren en was een meester in het vastleggen van het leven op een kleine Franse boerderij.

Laten we niet te snel aan zijn werk voorbij gaan en ons niet beperken tot de conclusie dat Pisarro een schilder van de natuur en het boerenleven was. We zouden hem te kort doen.

Hij schilderde het buitenleven en de landschappen altijd met mensen, waarbij de mens een wezenlijk deel van de natuur blijkt te zijn.

Het klinkt u wellicht wonderlijk in de oren dat dit in de schilderkunst nog maar weinig voorkwam.

Talloos zijn de geschilderde landschappen waar de mens als kleurige stoffering op voor komt. Net zoals bij het schilderen van een zeegezicht altijd schepen nodig zijn om te laten zien hoe grauw en woest de zee wel is, zo heeft men de mens nodig om het landschap compleet te maken.

Camille Pissarro zag de mens niet als een object ter verfraaiing van de natuur, maar als een onverbreekelijke eenheid met de natuur. Hij zag de mens in harmonie met de natuur.

Hoewel hij zijn hele leven lang in de meest ellendige armoede moest leven en zijn levenspad bepaald niet over rozen ging, was hij zowel in goede als in slechte tijden altijd gezegend met een milde humor en een sprankelend optimisme. Vooral in zijn tekeningen ziet men de afspiegeling van zijn geest. Eén van die tekeningen bevindt zich in het Kröller Müller Museum. Het is de „Eendenhoedster”, die hiernaast is afgedrukt. Een eenvoudiger onderwerp is welhaast ondenkbaar. Met een enkele lijn geeft hij de beslotenheid van de eendenhoedster en de eenden aan. Er is warmte in deze tekening en harmonie.

Zijn zuivere kijk op het natuurleven ondergaan we vaak als een openbaring en hier geeft hij met een simpele en bezielde lijnvoering de frisheid weer, die de gewaarwording van de eerste blik kan oproepen.

De Zomer Hoge Veluwedag, 18 juni 1977

Verslag: D. v. T.

Ter gelegenheid van deze dag was de heer Han Rensenbrink, velen uwer bekend door publicaties en lezingen over „Artis”, door het bestuur uitgenodigd een voordracht te houden over het onderwerp: „*Dieren onder elkaar*”.

Centraal stond daarbij de vraagstelling: is de natuur één groot geheel, of moeten wij de natuur zien als opgebouwd uit vele, afzonderlijk levende eenheden? Stap voor stap voerde de spreker ons naar de oplossing van deze vragen, en wel aan de hand van onderzoek over het gedrag van dieren.

Bij de meest primitieve dieren (zoals bijv. de zeester) blijkt er van een afzonderlijke eenheid nog maar weinig sprake te zijn. Elk deel van de zeester leeft als het ware apart, hetgeen experimenteel blijkt uit de overleving van geamputeerde zeester-armen. Maar wanneer we hoger op de ladder van de ont-

wikkeling klimmen, komen we al spoedig terecht bij soorten die het vermogen hebben om de ruimte waarin ze leven zo optimaal mogelijk op te delen. De vele eenheden maken in deze gevallen een samenhangend geheel.

Dierengedrag is voor ons mensen vaak onbegrijpelijk en tegenstrijdig met datgene wat wij in eerste instantie belangrijk zouden achten. Een goed voorbeeld daarvan is het broedgedrag van kraanvogels in een dierentuin. Een stel volwassen dieren kwam in het kraanvogelpark niet tot broeden, volgens de waarnemers omdat er te veel storing was door de rest van de groep. Apart gezet echter kwamen de vogels evenmin tot broeden! Uiteindelijk bleek dat de storende gedragingen van andere vogels onontbeerlijk waren voor de gang van zaken bij het broeden *mits* de storing zich niet kon uitstrekken tot het eigenlijke nestgebiedje.

Het schijnbaar agressieve gedrag binnen de groep bleek dus een levensvoorwaarde te zijn.

Aan de hand van vele dia's en enige films werd dit alles uiteengezet.

Spreker wees op het belang van groepsge-drag, en de signalen en signaalfunctie die daarbij een rol spelen. Het hertengewei is daarvan een prachtig voorbeeld: Het dient niet om mee te vechten, maar heeft uitsluitend een imponeer-functie. Bovendien is het zó gebouwd dat mannetjes, die om het bezit van een harem dingen, elkaar er niet mee kunnen verwonden.

Het gedrag van dieren in groepen is in het algemeen gericht op optimale levenskansen voor de soort. Bij sterke overbevolking, en daardoor dreigend voedseltekort, zijn tal van gedrags-uitingen erop gericht om te veel aan individuen te verminderen.

Bij de gnoe (wildebeest) kan bij een te grote populatie het aantal kalveren sneller dan anders hun moeder kwijtraken en daardoor gevoeliger worden voor predatie door roof-dieren. Andere mechanismen die voor deze aantalsregulatie zorgen zijn te vinden in het 'uitstoten' van jonge dieren of in het hand-haven van een individueel territorium bin-nen het groepsterritorium, zoals dit bij leeu-wen het geval is. Overigens zijn de gedragin-gen van de leeuwen weer van belang voor hun prooisorten, zoals de gnoe. Het gedrag van verschillende diersoorten onderling geeft inzicht in de samenhang van de natuur, en dus concludeerde de heer Rensenbrink, moet de natuur als één groot geheel worden ge-zien, een geheel dat slechts kan functioneren doordat de individuen in die natuur als een-heden leven.

Tot slot vermeldde de spreker nog, dat het onderzoek waarbij al deze feiten aan het licht kwamen, het gedragsonderzoek, zijn oorsprong heeft in de nauwkeurige waarnemin-gen van amateur-vogelkundigen. Hieruit blijkt het grote belang van verenigingen als de onze!

Waarom hebben herten een gewei?

W. H. Borst

Foto's: A. Berends en P. Timmerbeil

A. Allebé: Giraffe in dierentuin (1914).

Tekening in Rijksmuseum Kröller-Müller.

Het is al geruime tijd geleden dat een giraffe in de oude Zoo van Londen een oppasser op de hoorns wilde nemen.

In verhouding tot het lange dier zijn de hoorntjes van een giraffe maar klein; ze zijn nauwelijks groter dan zijn oren. Door een geweldige zwaai van zijn lange en gespierde nek weet hij die kleine hoorntjes toch een enorme stootkracht te geven.

Gelukkig week de oppasser op tijd uit, waar-door een van de hoorntjes met een flinke klap een formidabel gat sloeg in een van de balken van het giraffegebouw.

Als afschrikwekkend voorbeeld wordt dit gat nog steeds achter een glazen plaat be-waard.

Het is niet nodig om een lange hals te hebben voor dergelijke krachtige reacties. Stieren zijn er om bekend dat ze met een veel kleine-re zwaai van hun hals ook een flinke stoot-kracht kunnen ontwikkelen. Zelfs de koe, die ogenschijnlijk trage partner van de stier, weet haar hoorns krachtig te gebruiken bij de ontmoeting van een ongenode gast in de wei.

Hoorns zijn in principe wapens om zich mee te verdedigen of om aan te vallen. Stiere-hoorns zijn daar een goed voorbeeld van. Bij de giraffe hebben de hoorns een verdere ontwikkeling doorgemaakt. Zij worden niet meer gebruikt voor het afweren van Jan en Alleman, maar alleen voor het verkeer tus-sen giraffen onderling. Andere wezens krij-gen indien nodig een trap van een giraffe-

been. Gezien de lengte van die benen, kan ook dat lelijk aankomen.

De aanval op de Londense oppasser was dus een onderscheiding; hij werd behandeld als een soortgenoot en niet als een vreemde!

Ook het hertegewei wordt niet meer gebruikt als algemeen verdedigingswapen. Door de gecompliceerde bouw is het daarvoor volledig ongeschikt geworden.

Het edelhert is de oudste geweidrager op aarde. De evolutie van dit gewei is daardoor veel uitvoeriger dan die van andere hoorn- of geweidragers, zoals: schapen, geiten, antilopen, gaffelbokken of okapi's.

Nu wordt het hertegewei alleen nog maar gebruikt tijdens de bronst, om er concurrerende mannetjes mee weg te jagen, te achtervolgen en een enkele maal „op de hoorns te nemen”.

Van een verdedigingsorgaan, dat het hele jaar beschikbaar moest zijn, is het hertegewei ontwikkeld tot een symbool, dat tijdens de bronst gebruikt wordt om de relatie tussen de manlijke herten onderling te regelen.

De volle glorie van het gewei duurt niet lang. Kort na de bronst begint het verval al. Aan de basis van het gewei beginnen cellen te woekeren, die de eigenschap hebben kalk uit bot op te lossen. Van binnen uit wordt hierdoor de aanhechting van het gewei aangevreten, totdat de beenlaag zo dun geworden is, dat het gewei door een lichte stoot afgeworpen wordt. Gedurende een half jaar beschikt het hert nu niet meer over zijn volledige gewei; wel het beste bewijs, dat het niet als dagelijks verdedigingswapen gebruikt wordt.

De ontwikkeling van het gewei is haast nog ingenieuzer dan het afwerpen.

Zodra een stang afgeworpen is, wordt de dan ontstane lakrode wond — de roos — snel met huidweefsel bedekt, waardoor deze wond al na één dag genezen is. Ruim veertien dagen later ontwikkelt zich uit elke roos een „rozestok”. Het zijn verhevenheden, die boven op de roos zitten. Ze zijn door een

zachte en harige huid bekleed, die warm aanvoelt door de grote hoeveelheid bloedvaten in het onderhuidse weefsel. Het is het begin van de basthuid, die enkele maanden later het nieuwe gewei geheel zal bekleden.

Een rozestok bevat weefsel dat bijzonder snel bot kan aanmaken. In enkele maanden komt het gehele gewei er uit te voorschijn. De rozestokken leveren in korte tijd een heel bijzondere prestatie, want een gewei kan wel 20 pond wegen. De hiervoor noodzakelijke activering van de kalkstofwisseling is uniek. Een kip die elke dag een ei legt is ook zo'n duivelskunstenaar op het gebied van de kalkstofwisseling!

Voor de ontwikkeling van een mooi gewei is natuurlijk voldoende kalk in het voedsel onontbeerlijk. In kalkarme streken is de gewei-ontwikkeling dan ook veel poverder. In deze streken eten de herten de afgeworpen stangen zelfs op, om maar zo min mogelijk kalk te verliezen.

Is het gewei volwassen, dan staat het groei-proces plotseling stil. De groei van het gewei staat onder invloed van het sterk wisselend voorkomen van geslachtshormonen bij deze dieren.

Het geheel volgroeide gewei is tot in het begin van de zomer overtrokken met de basthuid. Het vroege ochtendlicht geeft deze huid een donzig aspect, dat de fotografen graag op hun foto's vastleggen. De foto op de frontpagina van de Zomerschouw, gemaakt door J. van der Schoor, is daar een voorbeeld van. Ook is deze foto interessant omdat de herten in een open vlakte te zien zijn, de natuurlijke plaats waar ze met hun gewei gemakkelijk uit de voeten kunnen. De basthuid is zeer kwetsbaar, door stoten of schuren kunnen gemakkelijk verwondingen ontstaan. In de bossen dient dus met de grootste omzichtigheid gemanoeuvreed te worden.

Overdag zijn ze wel gedwongen in de bossen — we noemen dat „rustgebieden” — te blijven. Pas tegen de avond, wanneer de mens van het toneel verdwenen is, gaan de herten naar de „vrije” wildbaan terug, waar ze zich

met hun kwetsbare hoofdtooi vrijelijk kunnen bewegen.

Zodra het gewei geheel volgroeid is, ontwikkelt zich een benige ring om de aanzet van het gewei. Door steeds verder naar buiten te groeien worden de bloedvaten van de huid eerst uitgerekt en vervolgens dichtgedrukt. Het staken van de bloedvoorziening heeft tot gevolg dat de huid snel afsterft. De basthuid hangt nu in vellen aan het gewei. Het is een triest gezicht. Door „vegen” langs stammen en takken probeert het hert zijn gewei zo snel mogelijk te bevrijden van deze afgestorven huid. Pas daarna is het gewei geschikt voor zijn taak bij de bronst. De verschillende foto's van hertegeweien in deze Schouw laten heel duidelijk het verschil tussen de diverse stadia zien.

In de bronsttijd verzamelen de grote en sterke herten ieder voor zich een aantal koeien. Ze weten deze harem goed bij elkaar te houden door er voortdurend omheen te lopen en elke indringer weg te jagen. Meestal kan met een dreigende houding of met burlen volstaan worden, tot een gevecht komt het slechts een enkele maal en dan nog zonder verwondingen. Soms raken de geweien tijdens een gevecht in elkaar verstrikt, maar dat is zo'n zeldzaamheid, dat het de volgende dag in de krant staat. Wekenlang is het hert dag en nacht in de weer zijn harem voor zich te bewaren. Jonge en zwakkere dieren hebben het toekijken en blijven uit eigener beweging op een veilige afstand van de gewelddenaar. Het grote volle gewei van dit dier is een teken geworden van absolute macht en overheersing.

Edoch, niets is absoluut, ook niet het veel bewonderde imago van het krachtige hert. Aan het einde van de bronst, wanneer door vermoeidheid de waakzaamheid afneemt, breekt de tijd aan voor de andere, minder bedeelde herten, die dan bij de niet beslagen wijfjes uit de roedel nog een kansje kunnen wagen.

.....„Such is life”, ook in de dierenwereld.

Een geboortegolf en een bezoekersgolf in Diergaarde Blijdorp

Zelden heeft de Burgerlijke stand van Diergaarde Blijdorp in de voorjaarsmaanden zoveel geboortes kunnen inschrijven als in dit jaar. Elke dag was er minstens één geboorte te melden.

Leeuwen, panters, tijgers, dwerggeiten, rendieren, elanden, steenbokken, bisons, zebra's, kwaststaartstekelvarkens en een jong van de kleine panda werden geboren. Sylvia en Joop, het oerang-oetan echtpaar kreeg een gezonde baby. En tenslotte werd er enkele uren voor de opening van een Hoge Veluwe tentoonstelling een okapi geboren. Met deze okapi werd de 11e in Diergaarde Blijdorp geboren okapi genoteerd. Een wereldrecord!

Na al dat nieuwe en jonge leven werd op 29 juni in het expositiegebouw van de Diergaarde een fototentoonstelling over De Hoge Veluwe geopend. De tentoonstelling bevatte meer dan 100 foto's in zeer groot formaat, gemaakt door de fotowerkgroep van ons gezelschap. De tentoonstelling was bijzonder smaakvol aangekleed met meerdere diorama's, betrekking hebbende op de flora en fauna van De Hoge Veluwe.

Onze Erevoorzitter, de Heer D.A. Kramer, zelf Rotterdammer en dus een Blijdorphan, opende deze tentoonstelling in aanwezigheid van de staf van de Diergaarde, vele verslaggevers en het bestuur van onze vereniging. De belangstelling voor De Hoge Veluwe was ook in de Diergaarde groot.

Gedurende twee maanden hebben bijna 30.000 mensen deze tentoonstelling bezocht. Het was een voortreffelijke informatie over en propaganda voor De Hoge Veluwe, waarvoor wij onze fotografenwerkgroep wel heel dankbaar mogen zijn.

Museumnieuws

Krölller-Müller concerten in het najaar

Het is misschien nuttig om nog eens te vermelden dat alle concerten voortaan in de Dr. C.H. van der Leeuw-zaal worden gehouden: de aula van Van de Velde wordt weer in de toestand gebracht waarvoor hij bedoeld was: zonder bijzaaltje, zonder stoelen op de galerijen. Een zaal m.a.w. die in de eerste plaats bedoeld is voor een kleine groep met een spreker — ook al werd er in de afgelopen jaren een reeks van vaak uitstekende concerten gegeven.

Twee maal wordt er deze herfst een werk uitgevoerd dat enkele jaren geleden ook al in Otterlo ten gehore werd gebracht: we geloven dat zo'n herhaling — vroeger of later — meer zin heeft dan een „toegift” op een moment dat de musicus eigenlijk al het uiterste gegeven heeft.

De kosten van een abonnement (met gereserveerde plaats) bedragen *f* 16,—, scholieren, C.J.P. en 65+'ers *f* 12,50. Wij verzoeken u het bedrag te storten op de postgirorekening der Krölller-Müller Stichting nr. 829508, vóór 22 september, de plaatsbewijzen worden u 26 september toegezonden. Losse plaatsen kunnen niet gereserveerd worden, zij zijn op de avond-zelf verkrijgbaar.

De programma's worden, als steeds, op de avond-zelf uitgereikt.

Het museum is op de avonden der concerten uitsluitend via het Otterlose hek te bereiken.

1 oktober — 20 uur

Reinbert de Leeuw, piano en Marianne Kweksilber, sopraan geven een Satie-avond, waarbij Marianne Kweksilber o.a. „la Mort de Socrate” zal zingen waarmee zij in 1973 grote indruk maakte.

Bijdrage in de kosten: *f* 5,50; scholieren, C.J.P. en 65+'ers: *f* 4,50.

29 oktober — 20 uur

Christopher Czaja Sagar geeft een piano-avond met werken van Fauré, Ravel en Skryabin.

Bijdrage in de kosten: *f* 5,50; scholieren, C.J.P. en 65+'ers: *f* 4,50.

26 november — 20 uur

Het Amsterdams Strijkkwartet: Jeannelotte Herzberger, viool; Jan Verhulst, viool; Rena Scholtens, altviool; Ben de Ligt, cello spelen kwartetten van Witold Lutoslawski, Mozart en Schubert („der Tod und das Mädchen”).

Bijdrage in de kosten: *f* 5,50; scholieren, C.J.P. en 65+'ers: *f* 4,50.

Tekeningen van Robert Smithson (17 september - 31 oktober)

Robert Smithson (U.S.A. 1938-1973) is wel het meest bekend geworden door zijn „earth-works” (grote projecten van aarde en stenen, in het landschap uitgevoerd), die hij tussen 1969 en 1973 maakte. Ook in ons land is er een: *Broken Circle and Spiral Hill*, bij Emmen. Smithson koos voor dit type werken de meest onooglijke terreinen: een verlaten steengoeve, een vuilstortplaats, moerasland. Hij zocht als kunstenaar een plaats tussen industrie en landschap, en kon daarbij de conventionele plaatsen voor kunst in de open lucht: het plein in de stad of de grasmat van een park, niet gebruiken.

De tekeningen van deze tentoonstelling geven een inzicht in Smithsons ideeën en werkwijze. Het zijn werktekeningen van de belangrijkste elementen en instructies voor de realisering van het project. Ook zijn er tekeningen voor sculptuur en veel „fantasieën” voor projecten die niet werkelijkheid werden of konden worden.

Tijdens de tentoonstelling zullen enkele van Smithsons films worden vertoond. Er is een begeleidend diaprogramma.

Hoe leven de dassen buiten hun burcht?

Th. O. Rax

Foto's: Fred. F. Hazelhoff

Dieren die de hele dag of nacht met hun neus langs de grond lopen hebben altijd een goed ontwikkeld reukorgaan.

De das is hier een klassiek voorbeeld van, want hij oriënteert zich in het veld voornamelijk op de reuk.

De ogen zijn voor de oriëntatie van minder belang, want door de korte afstand waarmee ze zich boven de grond bewegen bestaat er een bijziendheid, die scherp zien in de verte uitsluit.

Dassen leven niet in een wereld waarin het gezichtsvermogen tot een goede ontplooiing kan komen, want overdag bevinden ze zich in onderaardse gangen zonder licht, terwijl ze die verlaten wanneer het licht buiten verdwenen is.

Dassen zijn bovendien geen echte nachtdieren, want ze missen de perfectie om in het duister net zo goed te zien als op klaarlichte dag. Toch heeft het gezichtsvermogen zijn nut, want verandering in het silhouet wordt duidelijk waargenomen.

Een onbeweeglijk voorwerp of een mens wordt meestal niet opgemerkt, daar moet het reukorgaan aan te pas komen. Maar elke beweging in dat silhouet wordt heel goed waargenomen en als een potentieel gevaar geïdentificeerd. Een wat oudere das zal de verschillen in deze bewegingen weten te herkennen en natuurlijk niet voor elk opspringend konijn op de loop gaan.

Van dat goede reukorgaan heeft moeder natuur gebruik gemaakt door de das ook een

stel muskusklieren te geven.

De muskusklieren van de das liggen aan de onderkant, bij de aanhechting van de staart en zijn ontstaan uit instulpingen van de huid. Ze produceren een olieachtige, sterk ruikende vloeistof. Ook in de anus ligt een stel van deze klieren. De geur, die deze laatste veroorzaken, is sterker, maar nog wel dragelijk vergeleken bij die van de bunzing.

De staartklieren worden het meest gebruikt. Overal waar hij langs komt wordt een klein beetje muskus gedeponeerd. Op stenen, wortels, takken en allerlei andere voorwerpen waar ze langs komen of misschien even stoppen uit nieuwsgierigheid of voedsel vinden, wordt iets achter gelaten.

Het zijn merktekens die de weg wijzen naar de voedselgebieden, het water en de burchtingangen van de naaste familie. Vooral in vreemde gebieden zijn het goede wegwijzers naar huis.

In de loop der jaren hebben de dassen vanuit hun burcht langs hun vaste routes steeds weer muskus gedeponeerd, waardoor de dassenpaden ware muskuslinten geworden zijn, die zij blindelings kunnen volgen. Deze geurige bewegwijzering is overigens alleen maar mogelijk dank zij het feit dat muskus zwaarder is dan lucht!

Het merken met muskus heeft vele functies. De jongen merken de ouders en de ouders de jongen. Natuurlijk speelt muskus ook een rol bij de voortplanting. Een beer ruikt al aan de buitenkant van een burcht of er een wijfje is dat hem eventueel genegen zal zijn.

Dassen volgen generaties lang — misschien wel gedurende eeuwen — hun vaste routes. Wordt een nieuwe autoweg door een van hun paden gelegd, dan wijken ze niet van hun oude route af. Door deze hardnekkigheid sterven veel dassen vaak op de zelfde plek van een autoweg. Vooral in het begin van de avond, wanneer ze pas op pad zijn gegaan en in de vroege morgen bij terugkomst worden ze nog al eens slachtoffer van het snelverkeer.

Om deze narigheid te voorkomen heeft men betonnen dassentunnels onder nieuwe auto-

banen gelegd, waar de dassen ook keurig gebruik van maken. Onlangs werd zo'n tunnel aangelegd bij Heurnen, een plaatsje dat bekend is om zijn eeuwenoude dassenburchten.

Wanneer dassen niet aan een ongeluk sterven, waar sterven ze dan aan? Het is een mysterie. Door ziekte overleden dieren, waar men graag een onderzoek op zou willen instellen, vindt men niet.

Waarschijnlijk sterven ze in een van de ondergrondse kamers, waar ze zich ten gevolge van ziekte, verwonding of ouderdom hebben teruggetrokken. De benige resten van de dieren komen dan alleen maar te voorschijn, wanneer bij het graven van nieuwe gangen de botten met de aarde naar buiten gebracht worden. Een feit is, dat men de benige resten van de dieren altijd in het opgeworpen zand van de burchten kan vinden. Soms laat de familie een overleden das niet in een van de kamers achter, maar wordt er voor een teraardebestelling buiten de burcht zorg gedragen. Brian Vesey-Fitz Gerald, een van Englands beste dassenkenners, was daar getuige van. Gedurende enige dagen werd er door twee dassen, even buiten hun burcht, een graf gegraven. Daarbij liepen de dassen diverse malen per dag met kleine passen tussen burcht en graf heen en weer. Tenslotte kwam een van hen, vanuit de burcht, met het kadaver achter zich aanslepen, op korte afstand gevolgd door de ander. De overledene werd in het verse graf gelegd en met aarde toegedekt. Men vraagt zich af of dit een normale teraardebestelling was, of dat hier sprake was van een handeling voor een bijzondere overledene.

Alles wat bij een das uitsteekt, de oren, de poten en de staart, is klein van afmeting. De das heeft een spoelvormig lichaam, een vorm die we uit de dierenwereld heel goed kennen, want deze komt ook voor bij de mol, de egel, de otter etc.

Bij de das zijn de kleine poten bovendien sterk gespierd omdat al het graafwerk met de poten verricht wordt. De voeten, de eigen-

lijke graafwerktuigen, zijn fors, hetgeen ons goed van pas komt bij het zoeken naar de prenten. Hij is een zoolganger en drukt dus de hele voet af. De nagels van de voorvoet zijn, eveneens vanwege het graafwerk, bijzonder groot en kunnen niet naar binnen getrokken worden; ze worden daarom in de prent veel beter afgedrukt dan de nagels van de achterpoten. Vooral in de buurt van de burcht, waar ze langzaam lopen, zijn de afdrukken van de nagels heel goed zichtbaar. De prent vertoont wel enige gelijkenis met een in het zand afgedrukte mensenhand.

Vanuit de burcht loopt de das meestal in de richting van de heersende winden naar zijn voedselterreinen. In de buurt van de burcht zijn de dassenpaden sterk platgetreden, ze zijn zonder enige begroeiing en wel 15 cm breed. Soms zijn ze zo duidelijk dat men denkt met mensenpaden te maken te hebben. Vooral in de herfst is dat het geval.

De das beweegt zich bepaald niet geruisloos. Hij heeft een wat nonchalante gang met een slingerende beweging, waarbij hij zijn poten maar weinig optilt en loopt bovendien op de volle voet. Door het lawaai dat hij maakt heeft hij zich een speciale loop aangewend: eerst een aantal passen voorwaarts, daarna een korte pauze om te luisteren, vervolgens weer een aantal passen voorwaarts, dan weer een luisterpauze, etc.

Hij gaat op zijn tochten niet alleen naar de voedselgebieden, maar ook naar water om zijn dorst te lessen. De meeste dassenburchten liggen ook in de buurt van grote rivieren. Hij is een goede zwemmer, hetgeen niet te verbazen is wanneer we weten, dat hij familie van de otters is. Merkwaardig is, dat hij betrekkelijk weinig water drinkt. Het meeste water komt met het voedsel naar binnen en bovendien is zijn huid zo dik en stug dat hij door transpiratie maar weinig vocht verliest. Ook de mens heeft de stugheid van die huid, die ook in de winter voortreffelijke bescherming geeft, leren kennen en gebruiken. Vanwege het onversluitbare karakter maakte men er vroeger pistoolholsters van.

De huid van de toch al korte poten is zwart-bruin, waardoor ze nog korter lijken dan ze al zijn. Het lijken haast tackelpootjes. Ook de onderkant van de vrij zware romp is haast zwart van kleur, waardoor het wit van de zijkant en de kop er als een felle streep uitspringt. Bij de geringste hoeveelheid maanlicht, waarbij men praktisch geen hand voor de ogen kan zien, is het wit van de dassenhuid heel duidelijk zichtbaar.

Er is dus geen poging gedaan om door kleurschakeringen het dier minder opvallend te maken. Het felle contrast van wit en zwart doet meer denken aan een waarschuwingssysteem in de zin van: kom me niet te na, anders komen er moeilijkheden. Bij de das komen die moeilijkheden dan van zijn geweldige sterke gebit.

Bunzing, hermelijn, egel en das zijn zwart en wit gekleurde dieren. Het zijn dieren van de schemering en de nacht, die met elkaar gemeen hebben dat ze goede verdedigingswapens bezitten en zich daardoor vrij onafhankelijk voelen. De bunzing heeft zijn stank, de egel zijn stekelvel en de das zijn gebit. Het zijn dieren die ongestoord hun eigen gang willen gaan. Ze zijn niet agressief, tenzij ze aangevallen worden. Ze voeden zich met kleine dieren zoals insecten, wormen, slakken en in het algemeen met dieren die zich niet snel kunnen verwijderen. Dit laatste is ook van toepassing op de das, waarvan het lichaam meer is ingesteld op kracht dan op snelheid.

Het is niet eenvoudig de voedingsgewoonten van in het donker levende dieren te weet te komen. Bij de das is dat bijzonder moeilijk, omdat dit dier zich zeer bescheiden gedraagt en slechts sporadisch etensresten laat liggen. Het bezit van grote en sterke hoektanden wijst er op dat het van origine een vleeseter is, maar de scherpe en diepgewortelde snijtanden geven hem de mogelijkheid tot het nuttigen van plantaardig voedsel.

De grote brede kiezen verbrijzelen het voedsel, dank zij kaakbewegingen die tot de sterkste in de dierenwereld behoren.

Evenals andere dieren hebben ze natuurlijk

een vast menu, dat met de seizoenen wisselt, terwijl daarnaast ook gegeten wordt wat ze toevallig als geschikte voeding tegenkomen. Deze eigenschap, gecombineerd met het veelzijdig gebit, geeft de das ten aanzien van zijn voedselsituatie een groot aanpassingsvermogen en dus ook een goede overlevingskans.

Tot het vaste menu behoren in ieder geval: eikels, beukenoten en bramen. Zijn er korenvelden in de buurt, dan staat ook graan op het voedsellijstje. Wanneer in de winter de aarde bevroren is en daardoor het voedsel schaars is, eten ze veel gras en bladeren. Uiteraard eten deze onder de grond levende dieren veel wortels, wortelstokken en bollen. Voor hyacinthenbollen ondernemen ze kilometerslange tochten!

Het dierlijk voedsel, dat als eiwitbron onontbeerlijk is, bestaat uit: kikkers, hagedissen, slangen, padden, slakken, rupsen, wormen en allerlei insecten van redelijke omvang.

Dassen eten bij voorkeur konijnen en hiervan speciaal de jonge exemplaren. Jonge konijnen ruiken ze in hun nest dwars door de grond. Gestuurd door hun hypergevoelige reukorgaan graven ze verticaal naar beneden en bereiken dan feilloos het konijnennest. De das is het enige dier dat op deze wijze een konijnehol benadert. Het is haast het hele jaar mogelijk om jonge konijnen te eten, want de werptijd van konijnen duurt van februari tot in oktober. Oudere konijnen worden niet gegeten, die vluchten te snel, tenzij er toevallig een in een klem zit. De lege huid blijft voor de stroper achter.

Nu de myxomatose elk jaar minder konijnen doodt, omdat ze voor deze ziekte resistent geworden zijn, is het de overweging waard de dassenstand te bevorderen, omdat ze een belangrijke schakel zijn in het verkrijgen van een konijnenevenwicht.

Net zo als jonge konijnen, zijn muizen in allerhande soorten zeer geliefd. De nesten worden op dezelfde wijze benaderd en alleen de staarten worden achter gelaten. Mollen en egels zijn een lekkernij. Vindt men een

leeg egelvel, dat binnenstebuiten gekeerd op de grond ligt, dan kan dit alleen maar het werk van een das geweest zijn.

Uit de beschrijving van het dassenleven zou men ten onrechte de indruk krijgen dat er niets gaat boven het nuttigen van jonge konijnen. De natuur biedt nog veel meer heerlijkheden, zij het in wat bescheidener hoeveelheid. Hiertoe behoren o.a. wespennesten. Wanneer een das een wespennest ontdekt, raakt hij geheel buiten zichzelf. Hij graaft in een ware opwindingsstoestand door de aarde naar het nest en slingert losgewoelde aardkluiten in alle richtingen rond. Een grote wolk van verstoorde wespen zoemt om zijn hoofd. De dikke pelsvacht van de das is zo dik en stug dat de wespengels geen kwaad kunnen doen. Is het nest bereikt, dan wordt het uiteen geslagen om de vette larven te bereiken. Deze schijnen voor de dassen een ware delicatessé te zijn, hoewel gewone wespen ook niet te versmaden zijn. Vroeger leenden de boeren hun gevangen dassen wel uit om wespennesten op te ruimen.

Hommels maken, in tegenstelling tot wespen, honing, die bovendien nog bijzonder geurig en zoet is. Hommelnesten zijn daardoor het toppunt van heerlijkheid. Bij hommelnesten eten de dassen alles op: de larven, de honing, de hommels en de raat.

Ook al zwermen honderden hommels om hun hoofd, ze gaan onverschrokken door. Is het gehele nest opgegeten, dan verdwijnen ze bliksemsnel in hun burcht, de verwarde hommels achter zich latend.

Het vinden van een hommelnest is natuurlijk een buitenkansje, dat maar een enkele maal per jaar voorkomt.

Geleidelijk aan neemt de kennis over de das toe. Toch is ze bij lange na niet compleet. Over de territoriale activiteit, de familierelatie en de relatie met de bewoners van andere burchten ontbreken nog de meeste gegevens. Ook moeten eeuwenlang bestaande verhalen over de das op hun betrouwbaarheid getest worden. Ongetwijfeld verdwijnen hiermee heel wat pitoreske en sterke verhalen, zoals

bijvoorbeeld het harnekkige verhaal dat dassen de gangen in hun burcht schoon vegen door elkaar er met de staart door heen te trekken.

Eindelijk heeft men nu ook een verklaring gevonden voor het feit dat de dracht bij de das geen vaste duur heeft, maar van 5 tot 12 maanden in beslag kan nemen. Dassen kunnen elk moment van het jaar bevrucht worden. Dat gebeurt meestal direct na de geboorte van een jong of enkele maanden later in de zomer of de vroege herfst. Hoe vroeger de bevruchting in het jaar plaats vindt, hoe langer de ontwikkeling van de vrucht duurt. Er schijnt een soort inwendige klok te bestaan waar het daglicht een sterke invloed op heeft. Via de hersenen en het hormonale stelsel wordt de duur van de dracht bepaald. Het resultaat is dat de ontwikkeling van de vrucht zodanig afgeremd wordt dat de jonge dassen pas in maart, wanneer de slechte jaargetijden achter de rug zijn, geboren worden. De overlevingskansen zijn hierdoor veel groter geworden. Overigens is met dit systeem ook een automatische geboortebepaling ingebouwd, waardoor geboorte-explosies bij de dassen niet voor kunnen komen.

Gelukkig neemt de hoeveelheid dassen de laatste tijd toe. In de vorige eeuw heeft er een sterke vermindering van hun aantal plaats gevonden, dank zij de destructieve eigenschappen van de mens. De huid en de haren (scheerkwasten) waren goed te gebruiken. De vacht van de jonge dieren werd als bont verhandeld.

De das stond bovendien als zeer schadelijk bekend, hoewel hij de mens nimmer kwaad heeft gedaan. Het is een eeuwenoude en op verkeerde gronden gebaseerde beschuldiging die al vele dieren en dierenrassen met de dood hebben moeten bekopen.

Nu er de laatste tijd een wat meer gezonde benadering voor het leven van de dieren in het algemeen en voor de das in het bijzonder is ontstaan, mogen we verwachten, dat hun aantal zich in de nabije toekomst geleidelijk zal uitbreiden.

Als het stil is op „De Hoge Veluwe”

Het is moeilijk te peilen wat een vrijwilliger bezielt, als zij of hij 's morgens om 9 uur huiverend in de kilte van het vroege uur op het verzamelpunt „De Pampel” gereed staat om een heideveld te schonen.

Doe je dat om de verwildering van de vliegengroei te helpen beteugelen, om mooie doorkijkjes te maken, om het euvel van de overal opdoemende vogelkers te bestrijden? Of is het de romantiek van de handenarbeid in de stilte van dat prachtige brok natuur, gecombineerd met de gedachte om wild te zien?

In ieder geval helpen wij „De Hoge Veluwe”

op een goede manier.

De herfst staat weer voor de deur om vrijwilligers **elke zaterdag** en ook één maal in de veertien dagen op **donderdag** om 9 uur bij De Pampel te ontvangen.

In de lunchtijd wordt er soep en koffie geschonken. Wij hopen dat vele vrienden van „De Hoge Veluwe” ook deze herfst en winter willen helpen. Het tempo van werken kunt u zelf bepalen, ook het aantal uren.

Vrijwilligers, ook de oudgedienden, gelieven zich te melden bij:

Mevrouw W. Ebregt-van Riemsdijk,
Koekoekstraat 1, Arnhem, tel. 085-453111.

Even een impressie van een bepaalde werkdag in december

In november en december komen de bleke dagen, stille uren die vergrijzen naar de nacht. Het bos is dan één groot rustgebied. Geen bezoeker loopt dan tussen de kleuren die er nog wel zijn, maar niet kunnen vlammen door de lage luchten.

Toch zijn er mensen op de woeste gronden. Zij vormen een linie vrijwillige werkers, die opslag verwijderen, daar waar dat niet gewenst is. Trekkende en zagende geluiden, vallende boompjes. Ook steunende klanken van hen, die op eerste oefening zijn en het aantal diepe kniebuigingen niet voorzien hadden. En als zij dan even uitrusten om op adem te komen, zien ze de prenten van het reewild vlakbij, bemerken de omgewoelde aarde door het wroeten van zwijnen en bedenken ook dat het al weer maanden geleden is dat het edelhert bruiloft vierde.

De opwindende jaarlijkse gebeurtenis. Roedels met hun drijvende plaatsherten. Een driftig draven van bijherten rondom. Wilde en rumoerige klanken, gekletter van geweien in de schimmige wereld van nevel en vallende duisternis. Dromen die worden afgebro-

ken als de volgende boom moet vallen om een doorkijkje te geven naar een romantisch gelegen heiweijte. En als de zon even door de nevel prikt, is het of de scheve gestalten van de jeneverbessen zich langzaam oprichten, het berkengroepje langs de heiderand goud en zilver glanst, de larken op de heuvel een geel licht schijnen. Even rust de zaag op de reeds gedeeltelijk schoongemaakte heide. Flonkert daar niet een tweetal witte punten onder die verre vliegers?

Aarzelend valt de zaag naar beneden en gaan wij kijken. Dit maal zijn het niet de verbleekte einden van een dennetak, en bij het oprapen zien we dat het een stang is van een nog jonge twaalfender, maanden geleden afgeworpen. Dan komen allen toelopen, want zo iets is toch altijd een belevens van de eerste orde.

Nu komt weer het verhaal los van een van ons, die in het voorjaar een roedeltje herten op de hei ontmoette. Er was een hert bij met één stang. Roerloos keek onze vriend naar dit toneeltje. Ook de herten zekerden lang naar die eenzame figuur met een blinkend

voorwerp aan de hand. Toen ze overtuigd waren dat het een gevaarlijk heerschap was, ruimden ze op een gegeven moment richting bos. Tot verbazing van de fietser zag hij bij het afspringen van de herten, dat de éénstangige zijn sieraad verloor. De droom van iedere natuurliefhebber!

Na een windvlaag komt de regen. De heide wordt bruin, de bossen zwart. Langzaam trekken wij naar de auto's om huiswaarts te gaan. Een Vlaamse gaai krijst ons na. Heel snel trekken de wolken over de hei. Omgezaagde vliegdennen glimmen in het licht van de late middag.

Met het kreunen van de takken in de opstekende wind komt kleurloos de avond.

M.R. van den Brink.

Jury voor de wedstrijd „Breng de kunst in beeld”

De jury, die de ingekomen werken van de teken-, aquarel- en fotowedstrijd zal beoordelen en waarvan de resultaten op de Museum Hoge Veluwedag van 24 september a.s. bekend gemaakt zullen worden, bestaat uit de volgende personen:

Dra. E. Joosten, adj.directrice Rijksmuseum Kröller-Müller;

Drs. A. van der Woud, conservator Rijksmuseum Kröller-Müller;

Joh. Holtman, chef technische installaties Rijksmuseum Kröller-Müller;

W. Mulder, kunstschilder-glaszenier.

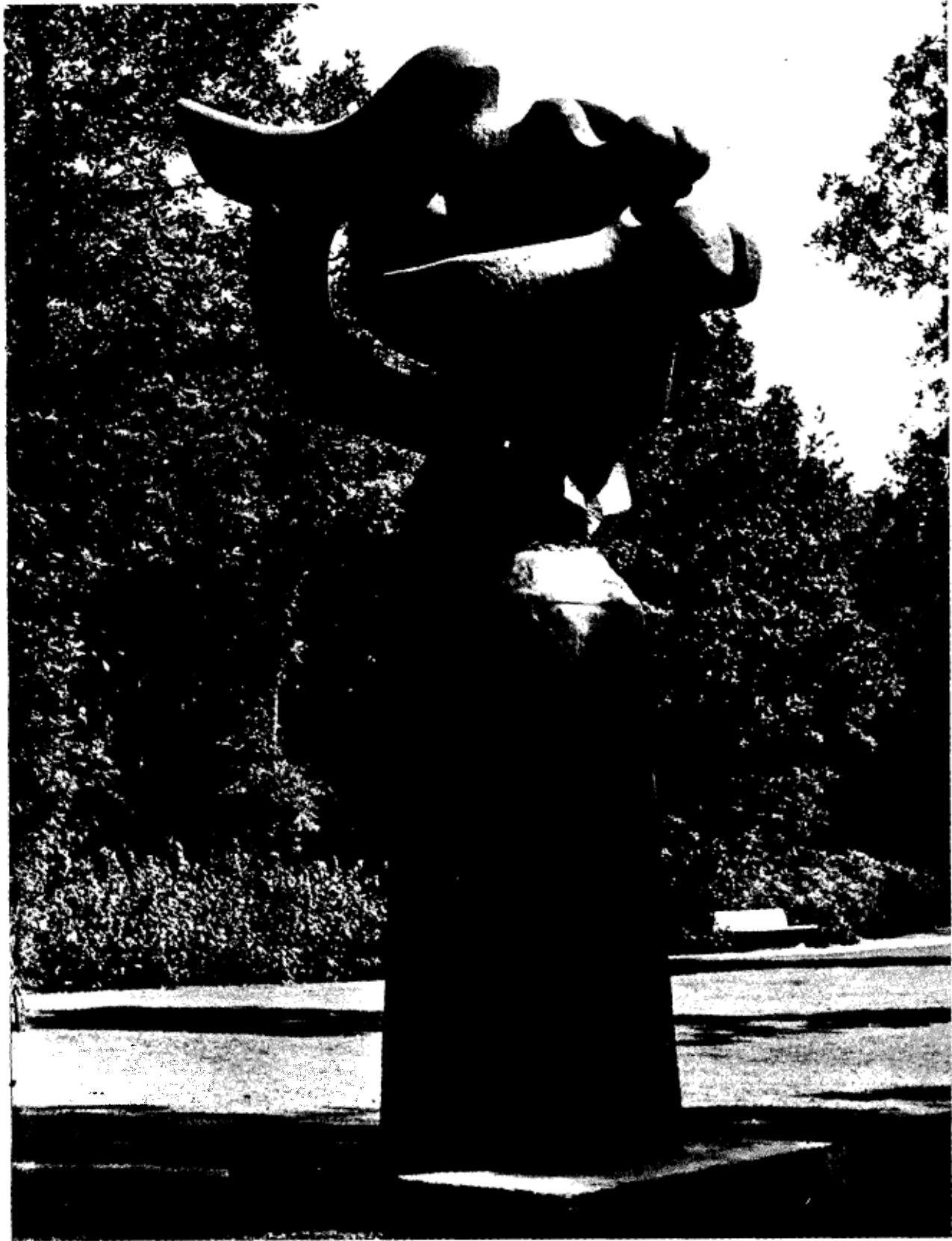
Lipchitz in Otterlo

A. van der Woud

In 1913 kocht mevrouw Kröller-Müller haar eerste cubistische schilderij, een stilleven van Juan Gris. Daarna heeft ze werken van Picasso, Léger, Braque en nog meer van Gris gekocht, met als gevolg dat het museum van oudsher een prachtige groep cubistische meesterwerken bezit. Dat wilde tot voor kort zeggen: schilderijen; belangrijke cubistische sculptuur ontbrak. Een gemis dat des te groter was, omdat sculptuur in het algemeen zo'n belangrijke plaats in de hele collectie van het museum was gaan innemen. Daarom was er sinds geruime tijd een stille hoop, dat het nog eens mogelijk zou zijn een representatief werk uit de cubistische periode van Lipchitz voor het museum te verwerven. Deze zomer kreeg het museum niet één, maar verscheidene beelden van Lipchitz uit die periode, plus sculpturen van hem uit vroeger en later tijd. Tevens ontvingen wij daarbij drie grote marmeren en drie grote bronzen beelden in langdurig bruikleen. Alles van de weduwe van de beeldhouwer, mevrouw Yulla Lipchitz. Zij deed deze bijzon-

dere en royale schenking uit de Jaques en Yulla Lipchitz Foundation. Er kwam nog meer. In de tijd dat de overdracht plaatsvond kwam tot ieders verbazing een vrij grote groep vroege tekeningen van Lipchitz op de markt, waarvan steeds aangenomen was dat ze tijdens de tweede wereldoorlog verloren waren gegaan. Het museum heeft er zes van kunnen verwerven, alle uit de periode van 1913-1919. Zowel bij deze aankoop als bij de schenking heeft de vorige directeur van het museum, prof. dr. A.M. Hammacher, die met het echtpaar Lipchitz zeer bevriend was, een onmisbare bemiddelaarsrol vervuld. Sinds deze zomer is het nu zo, dat het museum een van de zeer weinige plaatsen ter wereld is waar het werk van de grote beeldhouwer Jaques Lipchitz (1891-1973) in al zijn facetten te zien is.

De Zang der Vocalen (1931-32), brons, 395 cm hoog, sinds 1960 in de museumcollectie. Het motief is verbeeld door twee harpspeelsters en twee harpen, waarvan de vormen tot één 'beeld' versmelten.

De schenking omvat 36 'schetsen' (zogenaamde **bozzetti**-maquettes) en voltooide modellen van gips. Een deel ervan is beschilderd, een ander deel onbeschilderd. Ze staan op verschillende plaatsen in het museum opgesteld. De vroegste beeldjes, zoals **De Ontmoeting**, dateren van 1913 en tonen in hun compositie een zwierige lijn die visueel overeenkomt met de schilderijen van Thorn, Prikker en Toorop. Ze staan dan ook in het kabinet waar deze schilderijen hangen. In het kabinet aan de overzijde staan cubistische beelden van Lipchitz die iets later tot stand kwamen, en laten zien dat Lipchitz op een heel andere manier, misschien grondiger, of bewuster, vat kreeg op de ruimtelijkheid van sculptuur. Analoog aan de cubistische schilders bouwde Lipchitz het beeld op uit vormen die door vlakken bepaald zijn: een werkwijze waarbij toevallige en afleidende details weggelaten worden, zodat de abstracte kern van de vorm overblijft. Hiermee volgde Lipchitz het spoor van de schilders, maar wat hij als beeldhouwer aan hun cubisme toevoegde was dat hij kon laten zien hoe veranderlijk de abstracte vorm is door de werking van het licht. Afhankelijk van de sterkte en de invalshoek van het licht verandert het patroon van licht en schaduw, en daarmee de compositie van het beeld. Zoals bijvoorbeeld de **Zittende man met gitaar** (1918 - afb. 2), waarvan het niet overdreven is te zeggen, dat hij er 's morgens anders uitziet dan laat in de middag.

De drie grote marmeren beelden en enkele kleinere gipsen zijn in de nieuwe museumvleugel opgesteld. Maar het grootste deel van de Lipchitz-collectie — ook de tekeningen — heeft een eigen plek gekregen: de ruimte voor de kleine aula. Lipchitz' ontwikkeling in een periode van zo'n 35 jaar na 1915 is hier te volgen. De grenzen van de cubistische stilering werden hem te eng; rond 1920 verliezen zijn beelden de hoekige, blokachtige bouw, de vormen worden meer open en gaandeweg meer bepaald door vloeiende lijnen. Zijn sterke psychische krachten dreven hem naar een veel expressiever, dyna-

Zittende man met gitaar, 1918, een prachtig voorbeeld van Lipchitz' cubistische periode. Foto: Hans Sibbelee, Maartensdijk.

mischer vormgeving. Veel van zijn beelden kregen een emotionele geladenheid zoals we die alleen van de kunst der barok en van de zogenaamde primitieve volkeren kennen.

„De schetsen en voltooide modellen representeren, zelfs in deze beperkte keus, de problemen in beeldhouwkunst tussen 1913 en 1970. Ze hebben een lang beeldhouwersleven vergezeld, dicht om hem heen, eerst in Boulogne, en later, in de Amerikaanse jaren, in de studio tussen struiken en bomen aan de Hudson, in Hastings-on-Hudson. Vandaar vertrokken ze, toen de meester tevoren voor goed vertrokken was, naar Otterlo, opgewacht door **De zang der vocalen en Het paar**.” „Zo klein als het daar allemaal voor ons staat, zo groot is het als we een diep leven in een eigen licht en ruimte zien voltrekken, hier en daar iets verliezend, genoeg om het te kunnen lezen, voor wie lezen wil.” (A.M. Hammacher, **Lipchitz in Otterlo**, een uitgave van het Rijksmuseum Kröller-Müller, 1977)

Verantwoording foto's in de Zomerschouw

Helaas zijn in de laatste Zomerschouw de namen van de fotografen bij enkele artikelen niet afgedrukt.

Wij vermelden daarom hier de makers van die foto's.

Pag. 27 en 29, Niobe door A.P. Valkenburg.
Pag. 38 en 39, Moeflons door P. Timmerbeil.
Pag. 51, Beukenlaan in De Hoge Veluwe door M.H. Snijders.

Wij maken onze lezers erop attent dat de Wildbaan gesloten is van maandag 15 september t/m dinsdag 11 oktober a.s.

Het Nationale Park „Bialowieza”

In het oosten van Polen tegen de Russische grens vinden we het nationale park „Bialowieza”, gelegen in het centrum van het laatste overblijfsel van het oerbos van het middeuropese laagland.

Het nationale park is een strikt rustgebied, waarin geen enkele ingreep van mensenhanden wordt geduld. Totale oppervlakte van dit gebied is ca. 5000 ha. Het park is gelegen in een veel groter natuurgebied, dat zich ver over de Russische grens uitstrekt. Het Poolse deel heeft een oppervlakte van ca. 58.000 ha en het Russische ca. 79.000 ha.

Reeds in 1559 was er al een zekere begrenzing van het huidige nationale park; in 1780 vond een duidelijke afscheiding plaats van de boswachterij Bialowieza. Poolse koningen hielden in dit gebied hun jachtpartijen en droegen hun steentje bij aan de bescherming van dit gebied en de daar levende dieren, waarvan de wisent de bekendste is. In de loop van de laatste honderden jaren is dit uitgestrekte bos zowel Russisch als Pools grondgebied geweest; na de tweede wereldoorlog kwam de huidige verdeling tot stand. Het Poolse deel, waarin het nationale park gelegen is, wordt voor 94% door bos bedekt; het overige deel van ca. 3000 ha bestaat uit weiden, akkers, dorpen, wegen e.d.

Het bosgebied heeft een gevarieerde soorten-samenstelling; grove den en fijnspar vormen tezamen meer dan 50% van het bos. Daarnaast treffen we er de volgende loofhoutsoorten aan: berk, eik, els, beuk, es, esdoorn, ratelpopulier, linde, iep enz. Tevens zijn er een aantal exoten aangeplant in dit fraaie bosgebied, zoals Europese lariks, kastanje, douglasspar, Weymouth-den e.d.

Het bos van het natuurreservaat maakt een overweldigende indruk; schaduwrijk, vochtig en bezet met woudreuzen. Eiken van respectabele leeftijd (500 jaar) met een diameter van 150-200 cm en een hoogte van 32-38 meter. De fijnspar reikt tot 52 meter

hoogte met een diameter van 140 cm.

Onder een dergelijk scherm van reuzen trefsen we, afhankelijk van de bodemgesteldheid, die varieert van droge zandheuvels tot natte zwarte veengebieden, een grote verscheidenheid van planten aan.

Van de aanwezige dieren is de wisent of Europese bison zeker de bekendste; de aantallen van deze diersoort werden vanaf het begin van de 19e eeuw jaarlijks bijgehouden en varieerde van 722 (in 1821) tot 1898 (in 1857). Later namen deze aantallen drastisch af tot 9 in de winter van 1919; in het voorjaar van dat jaar vielen de laatste dieren aan stroppers ten offer. De wisent werd echter in 1929 weer ingevoerd in een voor de vermenigvuldiging opgericht centrum. In 1971 bevonden zich wederom 197 wisenten in het nationale park en een 30-tal in het fokstation; hun aantal is nu uitgegroeid tot rond 800 exemplaren.

Het zijn forse dieren; de stieren kunnen een gewicht bereiken van meer dan 1000 kg met een lichaamslengte tot 2.70 m en een schouderhoogte van 180-200 cm. De koeien zijn kleiner en lichter. De wisenten zijn meestal 's nachts en een deel van de dag actief, maar rusten gedurende de middag.

Naast de wisent treffen we in dit gebied velerlei andere diersoorten aan, zoals tarpansen, herten, reeën, elanden, wilde zwijnen, wolven, dassen, lynxen, vossen, steenmarters, visotters enz. Ook de vogelwereld bestaat uit vele soorten.

Een bezoek aan dit uitgestrekte gebied is dus zeker de moeite waard. Bialowieza is per trein en per auto goed bereikbaar; het daar gelegen hotel is op westerse leest geschoeid. Het eigenlijke natuurreservaat is stringent beschermd en mag niet betreden worden. Slechts op de weinige wegen is in georganiseerd verband een rit per paard-en-wagen mogelijk.

B.T.B.

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 2: Het doel van de vereniging is het vergroten van de belangstelling voor het Nationale Park 'De Hoge Veluwe' (hierna te noemen het Park) en het desgevraagd bijstaan van de stichting genaamd 'Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe' (hierna te noemen de Stichting) bij de uitvoering van haar taak.

Artikel 3: De vereniging tracht haar doel te bereiken door:

- a. jaarlijks één of meer zogenaamde Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
 - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen het Park betreffende;
 - c. publicaties te doen verschijnen;
 - d. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 2 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van de Stichting), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor het Park.
-

BESTUUR

D.A. Kramer	- ere-voorzitter
W.H. Borst	- voorzitter
H.C. Haitink	- secretaris
	Prins Bernhardweg 10, Oosterbeek, telefoon 085-335455
K. Hylarides	- penningmeester
Ir. B.T. Bosman	
Dr. W.J. Doude van Troostwijk	
Mr. F.Th. Dijkmeester	- burgemeester van Apeldoorn
Mevr. W. Ebregt-van Riemsdijk	
R. van Gerrevink	
G.A. Kolk	
Drs. J.C.H. Oudemans	
Drs. J.A.F. Roelen	- burgemeester van Arnhem
J. Slot	- burgemeester van Ede
K. Stapel	

Adviserende leden:

- Ir. H. van Medenbach de Rooy - directeur Nationale Park De Hoge Veluwe
Dr. R.W. Oxenaar - directeur Rijksmuseum Kröller-Müller

Bomenfonds Hoge Veluwe: postgiro 3534903 Apeldoorn.

De minimum-contributie bedraagt f 15,— voor gewone leden; voor huisgenoten van leden f 5,—; voor jeugdleden (tot 18 jaar) f 2,50. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f 15,— per jaar. 'De Schouw' wordt u gratis toegezonden. Contributies dienen overgemaakt te worden aan de Vereniging 'Vrienden van De Hoge Veluwe', giro 951993 te Otterlo.

Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar.

Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.

